

PHILIPPE DE BAETS^a

Ivoor of de olifant in de ban: rewind of fast forward?

Panopticon, 39 (3), 212-231
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | May 2018

^a Criminoloog, Consulente ABVV Oost-Vlaanderen (corresp.: philippe.debaets@skynet.be)

ABSTRACT

IVORY OR ELEPHANTS BANNED: REWIND OR FAST FORWARD?

The Chinese State Council announced an ivory trade ban more than one year ago. The People's Republic is the world's largest importer and end-user of elephant ivory. The governing body has launched a ground-breaking decision but the African elephant is apparently not out of the woods yet. This paper will explain why. The final outcome of this political decision will be dependent upon the ability to enforce this new policy and to tackle illegal markets in Africa and Asia. The illegal ivory trade might hamper or even undermine the final outcome of this political decision. Ivory markets have proven in the past that they are quite resilient and adapt themselves quickly to changing circumstances. International cooperation and monitoring will be of key importance in the near future.

Keywords: elephant poaching, ivory trade ban, organized crime

Kernwoorden: stroperij van olifanten, ivoorhandelsverbod, georganiseerde criminaliteit

1. INLEIDING

De Chinese Staatsraad¹ kondigde op 29 december 2016 aan dat de legale invoer, bewerking en verkoop van olifantenivoor op het Chinese vasteland ging worden stopgezet. De Volksrepubliek koppelde aan deze maatregelen voor het eerst een concreet tijdspad dat heeft geleid tot het uitdoven van de binnenlandse legale bewerkingsnijverheid en ivoorhandel op 31 december 2017 (State Council of the People's Republic of China, 2016). Deze bijdrage tracht vanuit een criminologische invalshoek een poging tot evaluatie te ondernemen van de (voorlopige) impact van deze opmerkelijke beleidsbeslissing die een mijlpaal kan vormen in het voortbestaan van de Afrikaanse olifant. China is immers de grootste afnemer, bewerker en eindgebruiker van ivoor wereldwijd (zie o.m. VIGNE & MARTIN, 2014). De Afrikaanse olifant is hierdoor echter nog niet uit de gevarezone. Illegale ivoorstromen bevoorraden immers in belangrijke mate de enorme Chinese markt (UNDERWOOD, BURN & MILLIKEN, 2013) en blijken

¹ De Chinese Staatsraad is het belangrijkste bestuurlijke orgaan van de Volksrepubliek en wordt voorgezeten door de premier, bijgestaan door de vice-premiers, staatsraadsleden, de secretaris-generaal en de verantwoordelijken van de verschillende regeringsdepartementen. Geraadpleegd op 12 november 2017, via http://english.gov.cn/archive/china_abc/2014/08/23/content_281474982987314.htm.

bovendien doorgedrongen tot het legale circuit (EIA, 2012). De cruciale vraag is dan ook of wijzigend (inter)nationaal beleid er *überhaupt* zal in slagen om de illegale ivoorhandel en de criminaliteit die ermee gepaard gaat daadwerkelijk terug te dringen.

Dit thema maakt conceptueel gezien deel uit van het studiedomein van de groene criminologie. De opkomst en doorbraak van deze criminologische stroming hangt nauw samen met een groeiend maatschappelijk bewustzijn over de schadelijke impact van milieuproblemen zoals het verlies aan biodiversiteit en de verruimde invulling van het veiligheidsbegrip na de Koude Oorlog (CHOLLET & GOLDGEIER, 2008; FLOYD, 2013; UNDP, 1994). Maar ook de uitbreiding van slachtofferschap naar andere levende wezens zoals dieren staat hierin centraal (BEIRNE, 1999).

Het illegaal² doden van Afrikaanse olifanten omwille van hun ivoren slagstanden wordt beschouwd als een vorm van milieucriminaliteit waarvan deze wilde dieren in belangrijke mate het slachtoffer zijn (LYNCH & STRETESKY, 2014). De slagstanden van een olifant zijn immers niets anders dan sterk verlengde bovenste snijtanden die door de bovenkaak zijn gegroeid en waarin een zenuw loopt. Het is dus geen dood weefsel zoals keratine waaruit de hoorn van de neushoorn bestaat. Tot een derde van de slagstand ligt in een holte van de bovenkaak verborgen. Om het ivoor volledig buit te maken moet het dier dus worden gedood. De Afrikaanse olifant (*Loxodonta africana*) wordt meer gevisieerd door ivoorstroppers dan zijn Aziatische tegenhanger omdat beide sexen slagstanden dragen. Vooral het gelige ivoor van de Afrikaanse bosolifant³ is bijzonder gegeerd omdat het harder, dunner en rechter is dan dat van de savanneolifant.

In het bestek van deze bijdrage wordt daarom eerst stil gestaan bij de lange termijnevolutie van de Afrikaanse olifant. Deze kwantitatieve evolutie hangt immers historisch gezien nauw samen met de vraag naar ivoor. Vervolgens worden de belangrijkste marktontwikkelingen en beleidsmaatregelen van de voorbije decennia tegen het licht gehouden. Tenslotte wordt op basis hiervan de huidige situatie in kaart gebracht en een blik geworpen op de nabije toekomst. Een algemeen besluit, tenslotte, rondt het geheel af.

2. DE LANGE TERMIJNEVOLUTIE VAN DE AFRIKAANSE OLIFANT

In eerste instantie loont het de moeite om terug te kijken in de tijd en de kwantitatieve evolutie van de Afrikaanse olifantenpopulaties in historisch perspectief te duiden. Op grond van deze trends worden beleidsmaatregelen en handhavingsinspanningen immers vaak gebaseerd (DOUGLAS-HAMILTON, 2009). Voor een meer uitgebreide beschrijving en analyse op dit vlak wordt verwezen naar eerdere bijdragen van de auteur die verschenen in *Panopticon* (DE BAETS, 2013), *Cahiers Politiestudies* (DE BAETS, 2016a) en de *Orde van de Dag* (DE BAETS, 2016b).

- 2 Olifanten kunnen ook legaal gedood worden in de meeste Afrikaanse landen door trofeejagers met vergunning, door autoriteiten in conflictsituaties met vooral boeren (ook wel 'PAC' of 'Problem Animal Control' genoemd) of als beheersmaatregel in parken en reservaten om overbevolking tegen te gaan (culling).
- 3 De Afrikaanse olifant telt volgens het officieel standpunt (dat dateert uit december 2003) van de *African Elephant Specialist Group* (AfESG) nog steeds twee ondersoorten: de bosolifant (*Loxodonta africana cyclotis*) en de savanneolifant (*Loxodonta africana africana*). Zoals de naam al doet vermoeden bevolkt de bosolifant de wouden van Centraal-Afrika en is de savanneolifant hoofdzakelijk terug te vinden op de vlakten van Oost- en zuidelijk Afrika. De AfESG onderkent weliswaar het belang van recent genetisch en morfologisch onderzoek maar onderstreept de noodzaak van verder veldonderzoek in hoofdzakelijk Centraal- en West-Afrika. Geraadpleegd op 21 april 2018, via <https://www.iucn.org/ssc-groups/mammals/african-elephant-specialist-group/afesg-statements/elephant-genetics>.

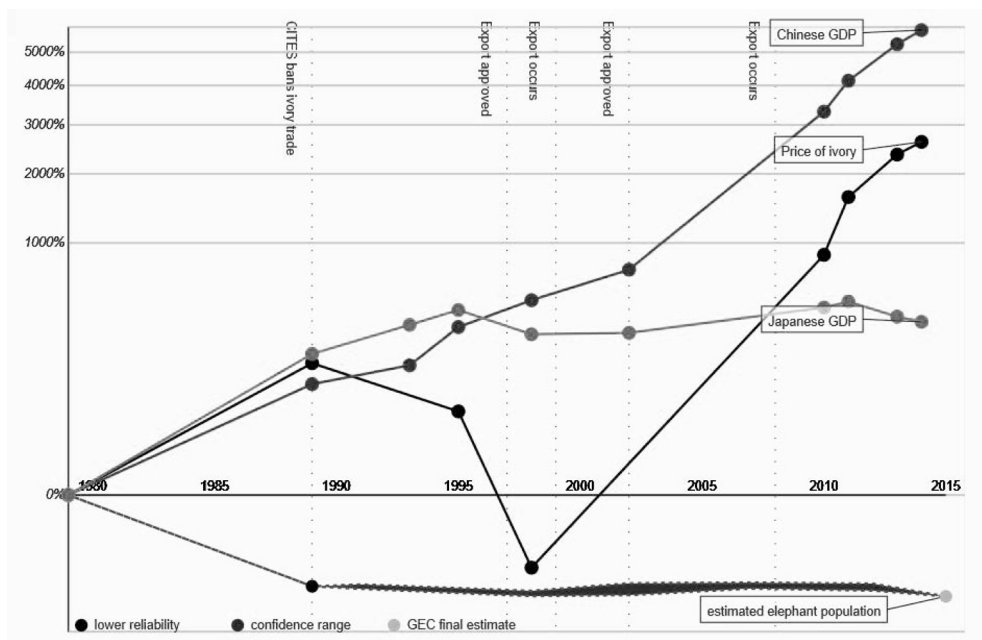
Drie grote schokgolven

De lange termijnevoluitie van de Afrikaanse olifant tekent zich af als een duidelijk negatieve trend, zij het met belangrijke (sub)regionale verschillen en dat na diverse schokken (MILNER-GULLAND & BEDDINGTON, 1994). Dit proces is in essentie het gevolg van een aantal belangrijke crisisperiodes -ook wel 'golven' genoemd- waarin het systematisch en op grote schaal doden van olifanten omwille van hun ivoor fungeert als bepalende factor (SPINAGE, 1973). Historisch gezien werd de ivoorhandel in Afrika hoofdzakelijk aangestuurd door een externe en dus Europese, Arabische of Aziatische vraag (PARKER, 1979). De kolonisatie van Afrika wordt algemeen beschouwd als de eerste golf en werd aangedreven door een niet eerder geziene vraag naar grondstoffen waarvoor de Europese natiestaten met elkaar in sterke onderlinge competitie traden (MEREDITH, 2013; VAN REYBROECK, 2010). Ivoor speelde hierin een prominente rol als 'primaire' product (PARKER, 1979). Van oudsher waren ivoor- en slavenhandel onlosmakelijk met elkaar verbonden (DOUGLAS-HAMILTON & DOUGLAS-HAMILTON, 1975; WESSELING, 1992). In 1887 verliet ongeveer 1 000 ton ivoor het Afrikaanse continent (SPINAGE, 1973). Grote delen van Afrika waren vrijwel leeg geschoten. 'Roofbouw' blijkt de meest geschikte term om deze vorm van overexploitatie te duiden (NECKERS, 1986).

Tijdens het interbellum en na de Tweede Wereldoorlog daalde de vraag naar ivoor aanzienlijk (AFERSG, 1982). Een eerste keerpunt situeerde zich in 1969 toen de ivoorprijs aan een steile klim begon (DOUGLAS-HAMILTON & DOUGLAS-HAMILTON, 1992). De drijvende kracht achter deze sterk toegenomen vraag naar ivoor was een steeds welvarender Japanse middenklasse (KITADE & TOKO, 2016) die zich ivoeren Hanko stempels kon veroorloven, een erg gegeerd statussymbool waarmee brieven ondertekend worden maar ook cheques en zakelijke documenten gevalideerd. Japan werd de belangrijkste ivoorconsument ter wereld (MARTIN & STILES, 2003) en verbruikte in de vroege jaren '80 meer dan dubbel zoveel ivoor als de Europese Unie of de Verenigde Staten (COBB, 1989). De oliecrisis en de ermee gepaard gaande mondiale financiële instabiliteit dreef de ivoorprijs nog verder op. Ivoor werd immers niet alleen beschouwd als een statussymbool maar ook als een zeldzaam en kostbaar luxeproduct dat zijn waarde behield in economisch barre tijden. Dit resulteerde in een tweede grote schokgolf die de Afrikaanse olifant aan de rand van de afgrond bracht.

Figuur 1 geeft in de linkerhelft van de grafiek duidelijk visueel het verband weer tussen de toename van het Bruto Nationaal Product (BNP) van Japan tussen 1979 en 1989 (zie ook VAN WOLFEREN, 1989) en de scherpe stijging van de ivoorprijzen enerzijds en de snelle daling van het aantal Afrikaanse olifanten gedurende deze periode anderzijds. Hoewel China in dezelfde periode ook een sterke toename van het BNP liet optekenen vertaalde zich dit evenwel niet in een evenredige toename van de binnenlandse ivoorconsumptie. Tussen 1980 en 1989 nam de legale import van ruw ivoor weliswaar jaar na jaar toe⁴ maar konden zich slechts weinig Chinese consumenten bewerkt ivoor veroorloven (MARTIN & STILES, 2003).

4 De Chinese legale import van ruw ivoor bedroeg tussen 1980 en 1989 gemiddeld 32 ton per jaar. Ter vergelijking: Japan importeerde in de jaren '70 en '80 gemiddeld ruim 250 ton ruw ivoor per jaar met pieken tot 457,7 ton in 1983 en 473,8 ton in 1984 (MARTIN & STILES, 2003).

FIGUUR 1. EVOLUTIE-INDEX VAN BNP (CHINA, JAPAN), IVOORINDICES (1979=0) EN HET ABSOLUUT (N) AANTAL AFRIKAANSE OLIFANTEN (1979-2015)

Bron: Great Elephant Census, 2016.

Naast de fel gestegen vraag naar ivoor vanuit Japan hadden de verspreiding of proliferatie van automatische vuurwapens, maatschappelijke conflicten en politieke turbulentie een ronduit verwoestende impact op de olifantenpopulaties (DOUGLAS-HAMILTON, 1987). Niet voor niets duiden de DOUGLAS-HAMILTONS (1992) deze omwenteling aan als de ‘Kalashnikov Revolution’.

De alarmerende situatie in Oost-Afrika maakte de gevolgen van deze crisis erg zichtbaar en deed de internationale bezorgdheid over de toekomst van de Afrikaanse olifanten toenemen (AfERSG, 1982). Dit mondde uit in de eerste continentale tellingen onder impuls van de Schotse zoöloog Iain DOUGLAS-HAMILTON. Deze inspanningen werden sindsdien op regelmatige basis herhaald. In 1979 bevolkten minimaal 1,3 miljoen dieren de savannes, woestijnen en bosgebieden ten zuiden van de Sahara. Exact tien jaar later bleek dit aantal meer dan gehalveerd tot ongeveer 608 000 olifanten (COBB, 1989). Per jaar werden gemiddeld 70 000 Afrikaanse olifanten afgeslacht omwille van hun ivoren slagstanden (STILES, 2004). De snelle en algemene daling van het gemiddeld gewicht van in beslag genomen slagstanden (*mean tusk weight* of MTW) wees er bovendien op dat steeds kleinere en dus jongere dieren gedood werden omwille van hun ivoor. Er was duidelijk sprake van een ernstige overexploitatie van de Afrikaanse olifantenpopulaties (DOUGLAS-HAMILTON, 1987). Deze dramatische ontwikkelingen leidden in 1989 tot een wereldwijd verbod op de internationale commerciële handel in ivoor. Dit gaf sommige populaties in hoofdzakelijk het oosten en zuiden van Afrika de gelegenheid om zich althans gedeeltelijk te herstellen. In Centraal- en West-Afrika daarentegen ging het er voor de olifant steeds slechter uit. STILES (2004) wijt dit aan het bestaan van niet gereguleerde ivoormarkten⁵ in grote bevolkingscentra zoals Abidjan, Yaoundé, Kin-

5 Het internationaal commercieel handelsverbod is doorgaans niet van toepassing op jachttrofeeën en geldt evenmin voor de binnenlandse ivoorhandel die evenwel onderworpen kan worden aan nationale of

shasa en Lagos. Met uitzondering van Kameroen is de ivoorhandel formeel verboden in de meeste Centraal-Afrikaanse landen (NKOKE et al., 2017). De wetgeving wordt echter nauwelijks gehandhaafd. Slecht beheer, wijdverbreide corruptie en vooral 'lawless conflict' bezegelden het lot van de olifant in deze regio. Tussen 1989 en 2007 verloor Centraal-Afrika immers méér dan 130 000 olifanten (LEMIEUX & CLARKE, 2009).

Momenteel wordt het aantal Afrikaanse olifanten op ongeveer 415 428 dieren geschat (THOULESS et al., 2016). De voorbije 37 jaar daalde het aantal olifanten in Afrika met ruim twee derden. Deze enorme daling was in de eerste plaats het gevolg van ivoorstroperij. Het internationaal handelsverbod op ivoor werd immers vrij snel uitgehouden onder druk van een aantal landen uit zuidelijk Afrika. In 1997 kwam het '*Harare Compromise*'⁶ tot stand dat een beperkte internationale handel in Afrikaans olifantenivoor opnieuw toeliet. Hierdoor werd de vraag naar ivoor in het Verre Oosten⁷ als het ware gerevitaliseerd (HSIANG & SEKAR, 2016) op een ogenblik dat de sterk groeiende en kapitaalkrachtiger wordende Chinese middenklasse ivoorsnijwerk als 'immaterieel cultureel erfgoed' gepromoot zag door de overheid (GAO & CLARK, 2014). Volgens de in de Verenigde Staten werkzame Chinese wetenschapper YUFANG GAO is dit een belangrijk element dat in het debat vaak over het hoofd wordt gezien (YUFANG GAO zoals in STILES, 2014). Voor veel Afrikaanse landen is China bovendien de voornaamste handels- en investeringspartner geworden (HOLSLAG et al., 2007). Dunbevolkte en onherbergzame gebieden vormen echter ook het leefgebied bij uitstek van de Afrikaanse olifant. De prominente aanwezigheid van Chinese bedrijven, werknemers en toeristen in het Afrikaans hinterland biedt een lucratieve afzetmarkt voor stropers en tussenpersonen (UNODC, 2013). Diplomaten maken misbruik van hun status van onschendbaarheid om ivoor naar het buitenland te smokkelen (EIA, 2014). Het legale ivooraanbod bleek volslagen ontoereikend om aan de enorme vraag te voldoen. Het gevolg van deze vraagelasticiteit⁸ is dat in toenemende mate een beroep wordt gedaan op het illegale circuit. De financieel-economische crisis die in 2007 uitbrak had ook in het Verre Oosten nefaste gevolgen voor de aandelenmarkten en de vastgoedsector. Kapitaalkrachtige particulieren en bedrijven realiseren via beleggingen in kunst zoals ivoorsnijwerk niet alleen een hoog rendement maar vinden hierin ook stabiliteit in financieel onzekere tijden. Door de sterke stijging van de prijs van ruw ivoor (VIGNE & MARTIN, 2014) hebben ook investeringsmaatschappijen en speculanten zich begeven op deze bijzonder lucratieve markt (UNODC, 2016). China nam dus op dit vlak zij het enkele decennia later de rol van Japan over wat in Afrika aanleiding gaf tot de derde golf van olifantenstroperij die het continent nog steeds in zijn greep houdt. Opnieuw heeft de sterke groei van het Bruto Nationaal Product de prijs van ruw ivoor tot ongekende hoogten gestuwd tussen 2007 en 2014, zoals uit de rechterhelft van figuur 1 blijkt. De continu stijgende vraag naar ivoor hangt rechtstreeks samen met de toenemende koopkracht van de snel groeiende Chinese middenklasse (CITES, 2011; CHRISTIE & STIRTON, 2012). De geschiede-

regionale regelgeving. Ook kunnen uitzonderingen worden verleend voor handel met niet-commerciële doelstellingen zoals onderwijs, wetshandhaving en wetenschap.

- 6 In 1997 werd op de 10de CITES-Conferentie in Harare (Zimbabwe) besloten om een 'éénmalige' experimentele verkoop van Afrikaans olifantenivoor te organiseren van bijna 50 ton ruw ivoor afkomstig uit legale overheidstocks van Zimbabwe, Botswana en Namibië. Het adjectief 'legaal' betekent dat dit ivoor afkomstig diende te zijn van olifanten die een natuurlijke dood stierven of beheersmatig werden afgemaakt in het kader van 'culling' of 'problem animal control' (PAC). Deze voorraad werd geveild en verkocht aan Japanse handelaars in 1999. Een tweede voorraad legaal ruw ivoor van ongeveer 108 ton afkomstig van Botswana, Namibië, Zuid-Afrika en Zimbabwe werd in 2008 geveild en verkocht aan Japan en China.
- 7 China opperde in 2002 zelf gefundeerde bezwaren tegen de beperkte hervatting van de internationale ivoorhandel met Japan omdat het de ivoorsmokkel in het land aanzwengelde en dubbelzinnige signalen naar de consument stuurde (CHRISTIE & STIRTON, 2012). De Volksrepubliek liet echter deze bezwaren varen zodra het land zelf de status van begunstigde koper kreeg toegekend door CITES.
- 8 De vraagelasticiteit geeft immers aan hoe sterk de hoeveelheid van een bepaald goed verandert wanneer de prijs van dat goed wijzigt.

nis lijkt zich dus te herhalen want de voorbije tien jaar luidde opnieuw een tijdperk met rampspoed in voor de Afrikaanse olifant (CERLING et al., 2016; CHASE et al., 2016). Tijdens deze periode werden de sterkste dalingen van verschillende populaties gedurende de voorbije kwarteeuw opgetekend (CITES, 2017b).

In alle Afrikaanse regio's werd vastgesteld dat in 2011 een record aantal olifanten werd gestroopt omwille van hun ivoor en deze negatieve trend blijkt zich – zij het enigszins afgevlakt – verder door te zetten (CITES, 2017a). Het hoeft dan ook niet echt te verwonderen dat er op continentaal niveau sprake is van een netto-afname⁹ van het totale aantal Afrikaanse olifanten gezien minstens honderdduizend dieren (of één vijfde van de totale populatie...) illegaal werden gedood tussen 2010 en 2012 (WITTEMEYER et al., 2014). Een voortschrijdende regionale negatieve dynamiek waarbij ivoorstroppers hun werkterrein verschuiven naar die plaatsen waar verhoudingsgewijs nog veel olifanten leven wordt duidelijk zichtbaar. Het aantal bosolifanten in het Congo-Bekken¹⁰ daalde met 62% tussen 2002 en 2011 (MAISELS et al., 2013). Hoewel uit Oost-Afrika het voorbije jaar hoopgevende signalen kwamen (het IKE-aandeel¹¹ is in 2016 gedaald tot het niveau van 2008) verloor Tanzania de voorbije tien jaar ruim 90 000 olifanten (THOULESS et al., 2016) en wordt het land omschreven als het '*elephant slaughter house*' van Afrika. Een aantal landen in zuidelijk Afrika (Botswana, Namibië, Zimbabwe en Zuid-Afrika) zag de voorbije twee decennia hun olifantenbestand stabiel blijven of er duidelijk op vooruitgaan. Maar ook uit Botswana duiken meer en meer zorgwekkende berichten op (DOUGLAS-HAMILTON, 2013; SOMMERVILLE, 2016). Daarenboven bedreigt ook habitat-verlies het leefgebied (RIPPLE et al., 2015) en het voortbestaan van de Afrikaanse olifant en vormt het '*human-elephant conflict*' (HEC) een groeiend probleem (UNEP et al., 2013).

3. BELEIDSONTWIKKELINGEN EN DE IVOORHANDEL

3.1 Internationaal werd multilateraal ... na enkele decennia

Uit de inleidende beschouwingen en het beknopt historisch overzicht is gebleken dat de ivoorhandel steeds een internationaal karakter heeft gehad. Door de roofbouw tijdens de eerste golf begonnen sommigen in de Europese pers zich al ernstige zorgen te maken over het voortbestaan van de olifant in grote delen van Afrika¹². Er ontstond met name grote ongerustheid over het aanbieden van ivoor van olifantenkoeien en -kalveren. Daarom voerden tal van kolonies minimumafmetingen voor slagstanden in. In principe mochten olifanten met kleinere slagstanden niet meer worden gedood (PARKER, 1979). Toch werd deze maatregel al snel omzeild door ivoor onder deze afmetingen te verhandelen met landen waar deze minima niet golden. Meteen werd hierdoor de noodzaak onderstreept van internationaal aanvaarde normen en handhaving. Hoewel er gedurende enkele decennia pogingen wer-

9 Met netto-afname wordt bedoeld dat er meer olifanten omwille van hun ivoor illegaal gedood werden dan dat er in een bepaald jaar geboren zijn. In 2011 werd ongeveer 8% van de Afrikaanse olifanten gestroopt: het equivalent van ongeveer 40 000 dode olifanten (zie WITTEMEYER et al., 2014). De natuurlijke aangroei bedraagt ongeveer 4 tot 5% per jaar. Dit betekent dat er in 2011 een netto-afname was van minstens 3%.

10 Een eventueel herstel van de bosolifantenpopulaties naar het niveau van het jaar 2000 zou geleid op hun beduidend langzamere voortplantingscyclus 81 jaar in beslag nemen (TURKALO et al., 2016).

11 In de vakliteratuur wordt het acronym 'IKE' gebruikt wat staat voor '*Illegal Killing of Elephants*'. '*Unlawful killing*' is een andere term die regelmatig wordt gehanteerd.

12 Op 30 mei 1900 schreef de London Times: "*It is necessary to go far into the interior to find the nobler forms of antelope, and still further if the hunter wants to pursue the elephant, the rhinoceros, or the giraffe. The big game have almost wholly ceased to exist. It is perfectly clear that very soon those animals, unless something is done to prevent their extermination, will be stamped out as completely as the dodo*". Geraadpleegd op 27 april 2018, via <http://www.newspapers.com/newspage/33292904/> en ook BONNER, 1993.

den ondernomen om de handel in ivoor internationaal te reguleren bleek dit bij ontstentenis aan een algemeen aanvaard kader een schier onmogelijke zaak.

Het zou tot de totstandkoming van het internationaal verdrag met betrekking tot de handel in (producten van) bedreigde wilde dier- en plantensoorten (beter bekend onder het Engelse acroniem CITES¹³) duren voor dit intergouvernementeel raamwerk uiteindelijk ook werd gerealiseerd (WIJNSTEKERS, 2018). Dit handelsverdrag is echter niet onomstreden (voor een overzicht van de voornaamste knelpunten met betrekking tot de internationale ivoorhandel en olifantenstroperij in de tweede en derde golf, zie o.m. DE BAETS, 2013). CITES fungeert wél als een belangrijk politiek forum waarbij ook druk op de verdragsstaten wordt uitgeoefend. Toen Japan met uitzondering van het bijwonen van de openings- en slotceremonie van een regionale conferentie over de implementatie van CITES in Azië en Oceanië in 1984 voor het overige uitblonk door afwezigheid, werd het land formeel met een resolutie ter verantwoording geroepen (CITES, 1984). Dit vormde de aanzet tot een ware beleidsomslag door de toenmalige regering-NAKASONE (KITADE & TOKO, 2016). De resolutie werd immers uitvoerig in de Japanse pers becommentarieerd wat leidde tot grote publieke verontwaardiging. Enkele dagen na de publicatie van de CITES-resolutie verzocht de Britse prins Philip de Japanse premier openlijk om medewerking op het vlak van natuurbescherming. In de daaropvolgende ministerraad verwees NAKASONE naar de enorme internationale reputatieschade die het land had opgelopen omwille van zijn weifelende houding inzake CITES. Het land stelde zijn beleid bij om het problematisch internationaal imago¹⁴ op te poetsen (KITADE & TOKO, 2016). De Japanse regering tekende geen enkel voorbehoud aan bij het internationaal commercieel ivoorhandelsverbod. De multilaterale institutionele inbedding bleek dus van doorslaggevend belang bij het bewerkstelligen van een ommekeer in de tweede golf. Dit was uiteraard geen toeval maar de resultante van een decennialang durend proces dat de grensoverschrijdende oorzaken en gevolgen van het verlies van biodiversiteit bovenaan de internationale politieke agenda plaatste¹⁵. Een iconische diersoort zoals de Afrikaanse olifant fungeerde hiervoor als krachtig symbool. In het post Koude Oorlog tijdperk werd in toenemende mate aandacht besteed aan de veiligheidsdimensies van milieuproblemen (KAPLAN, 1994). Supranationale instellingen zoals de Verenigde Naties, de Wereldbank, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie en de Europese Unie lieten zich op dit vlak niet onbetuigd. Douane- en politieorganisaties zoals de *World Customs Organisation* (WCO) en Interpol werden ook actief op dit terrein. Daarenboven kwamen rond de eeuwwisseling tal van belangrijke internationale verdragen tot stand met betrekking tot de strijd tegen corruptie en grensoverschrijdende georganiseerde misdaad die van operationele betekenis zijn voor de aanpak van de illegale ivoorhandel.

3.2 De bilaterale dynamiek tussen de Verenigde Staten en China

Onder impuls van gewezen Amerikaans president Barack OBAMA werden een aantal belangrijke unilaterale initiatieven genomen om de ivoorhandel in de Verenigde Staten bijna volledig te bannen. Na China is de VS immers de tweede grootste ivoormarkt ter wereld (MAR-

13 De International Convention on Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES) werd op 2 maart 1973 ondertekend in Washington en trad op 1 juli 1975 in werking. Niet minder dan 183 staten hebben dit verdrag geratificeerd. Geraadpleegd op 27 april 2018, via <https://www.cites.org/eng/disc/parties/index.php>.

14 De stugge en weinig coöperatieve houding die Japan had aangenomen in de internationale walvisvaartcommissie (IWC) had immers geleid tot groot ongenoegen.

15 Tijdens de eerste VN-conferentie inzake leefmilieu en ontwikkeling in Rio de Janeiro (1992) stond ook het thema van de biodiversiteit centraal.

TIN & STILES, 2008). De Chinese president Xi JINPING liet China daarom in dezelfde richting evolueren als beleidsmatig antwoord op de derde golf. In mei 2015 werd het aantal officieel vergunde ivoorbewerkingsbedrijven verminderd van 37 naar 34, terwijl het aantal vergunde verkooppunten daalde van 145 naar 130. Dit hing wellicht samen met de forse groeivertraging en de onrust op de Chinese financiële markten die het vertrouwen van investeerders aantastten (BREMMEER, 2015). Eerder had China ook al enkele tonnen in beslag genomen ivoor vernietigd en kondigde Hong Kong aan zijn grote voorraad van 28 ton in verschillende fases te verbranden. Op 29 mei 2015 kondigde het hoofd van de *State Forestry Administration* (SFA) Zao ZHUCONG tijdens de vernietiging van 662 kg in beslag genomen ivoor in Peking aan dat 'op termijn' de legale binnenlandse verwerking van ruwe slagstanden en de verkoop van bewerkt ivoor zal worden stopgezet (MATHIESEN, 2015). Hoewel betekenisvol werd een precies tijdspad voor deze 'phasing-out' nog niet meegedeeld. Deze aankondiging ging de gezamenlijke Amerikaanse-Chinese top een tweetal maanden vooraf. Tijdens het staatsbezoek van de Chinese president Xi JINPING aan het Witte Huis werd een bijna-totaalverbod of 'near total ban' afgekondigd op de import en export van ivoor en het stopzetten van de commerciële binnenlandse handel (The White House, 2015). Het is geen volledig verbod omdat er een aantal uitzonderingen mogelijk blijven zoals antiquiteiten en ivoor dienstig voor wetenschappelijk en gerechtelijk onderzoek. Enkele maanden eerder kondigde de SFA een moratorium van één jaar aan dat de import van bewerkt ivoor verbiedt (China Daily, 2015). Dit voornemen werd op meer scepsis onthaald omdat uitgerekend de Volksrepubliek over het belangrijkste ivoorbewerkingsindustrie-apparaat ter wereld beschikt dat door de overheid rechtstreeks wordt ondersteund.

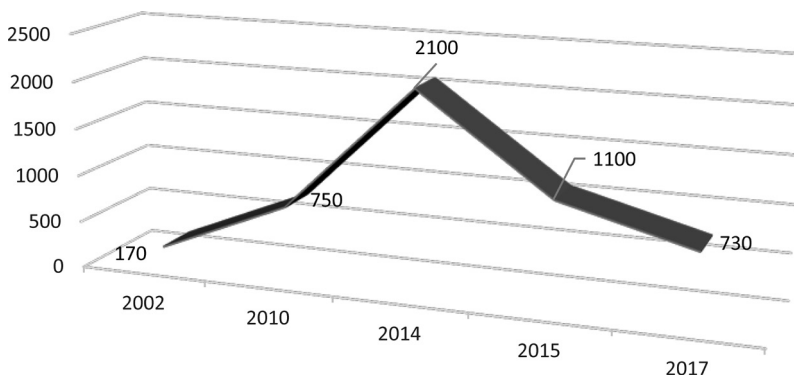
Er is dus sprake van een voortschrijdende Chinese beleidsdynamiek (deels geënt op de Amerikaanse) die vorm wil geven aan de internationale ambities van het land op het vlak van leefmilieu en imago. Deze impulsen vallen samen met een aanhoudende groeivertraging in de Volksrepubliek, een hardere aanpak van de corruptie (waarbij ook dure ivooren voorwerpen als relatiegeschenk voor ambtenaren worden geviséerd) en de bewustmakingscampagne die consumenten ontraden om ivoor aan te schaffen (VIGNE & MARTIN, 2017a). De beslissing die het meest opzien baarde in binnen- en buitenland was de aankondiging van de Chinese Staatsraad op 29 december 2016 dat de legale binnenlandse ivoorbewerking en -handel tegen eind 2017 werd stopgezet. Deze baanbrekende politieke beslissing had aanvankelijk volgens olifantexpert Zhang LI met tegenstand binnen de Chinese administratie af te rekenen. De SFA die tegelijkertijd ook fungeert als Chinese Cites Management Autoriteit achtte een volledig verbod niet nodig. De SFA hanteerde een puur zakelijk standpunt, waarbij het ivoor van olifanten wordt beschouwd als een natuurlijke grondstof die duurzaam kan worden gebruikt. Het kabinet veegde echter deze bezwaren van tafel en belaste de SFA met de concrete uitvoering van dit besluit dat centraal werd genomen en voluit gesteund wordt door de Chinese regeringstop. Uitvoeringsorganisaties worden gedwongen om te handelen (HAAS, 2017). Het ontlokte Isabelle HILTON, China Dialogue editor van The Guardian de volgende kritische bemerking: "*It is a recurring pattern in China that good laws can be passed but that enforcement failure can lead to unexpected results*". Zij vraagt zich openlijk af of de impact van het Chinese centrale gezag op de lokale en regionale besturen niet wordt overschat. Uit surveys in grote Chinese steden blijkt dan weer dat de overgrote meerderheid van de consumenten aangeeft geen ivoor meer te zullen aanschaffen wanneer de Chinese regering dit verbiedt (WILDAID, 2015).

Aangenomen wordt dat de economische impact of weerslag van deze beslissing op de sector zelf eerder beperkt zal zijn: het gaat om 89 bedrijven (het aantal vestigingen ligt uiteraard wat hoger) die legaal ivoor bewerken of verkopen en om iets minder dan 3 000 werknemers die zouden worden getroffen door deze maatregelen (YANG et al., 2016). Aange-

zien de aanzet in mei 2015 al werd gegeven en deze sector wist wat zou volgen en er in het verleden bij gelijkaardige *bans* (zoals het verbod op de verwerking van de hoorn van neushoorns) geen schadeloosstelling noch compensatie werd betaald, begonnen deze ateliers en handelszaken zich te diversifiëren en werd vaak al spontaan gestart met een reconversieproces. Het land nam immers nog veel draconischer maatregelen om overcapaciteit en milieuverontreiniging terug te dringen in de verouderde staal- en steenkoolbedrijven: massale afvloeiingen waren het gevolg (KANG LIM, MILLER & STANWAY, 2016).

Dit beleidsproces heeft ook gevolgen gehad voor de Chinese ivoormarkt. Hoewel de cijfers met de nodige omzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd stabiliseerde en daalde vervolgens de vraag naar ivoor in 2014 en het eerste semester van 2015 en dit voor het eerst sinds 2002 (MARTIN, 2015). Uit onderstaande figuur 2 blijkt dat de gemiddelde groothandelsprijzen van ruw Afrikaans olifantenivoor tussen 2010 en 2014 verdrievoudigden maar dat door strengere regulering en uiteindelijk het uitdoven van de legale bewerking en handel eind 2015 een scherpe daling merkbaar werd (tussen begin 2014 en eind 2015 is er bijna sprake van een halvering) die zich ook in 2017 verder heeft doorgezet. De vraagprijs voor ruw ivoor op de illegale markt blijkt wel hoger aangezien de legale markt in principe enkel bevoorradat wordt met ivoor afkomstig van de tweede 'one-off sale' die Chinese vergunde bedrijven in 2008 relatief goedkoop inkochten aan gemiddeld 150 US\$/kg (VIGNE & MARTIN, 2014).

Figuur 2 geeft op grond van veldonderzoek de gemiddelde groothandelsprijzen weer van ruw Afrikaans olifantenivoor in de Volksrepubliek China van de voorbije 15 jaar.

FIGUUR 2. GEMIDDELDE GROOTHANDELSPRIJZEN RUW AFRIKAANS OLIFANTENIVOOR (IN US\$/KG), CHINA, 2002-2017.

BRON: MARTIN & VIGNE (2011, 2014, 2015, 2017).

Esmond MARTIN¹⁶ en Lucy VIGNE deden hiervoor systematisch onderzoek in vergunde ivoorateliers en verkooppunten maar onderzochten waar mogelijk ook de illegale detailhandel.

16 Esmond Bradley MARTIN was een Amerikaans geograaf die zich in de vroege jaren '70 begon toe te leggen op het in kaart brengen van illegale handelsstromen van (Oost-)Afrika naar Azië. Hij werd door de VN aangesteld als speciale gezant voor de bescherming van de neushoorns en trachtte op basis van empirisch veldonderzoek ook de illegale ivoorhandel uitvoerig te documenteren. Hij werd op 4 februari 2018 doodgestoken in zijn woning in Kenia toen hij bezig was met het schrijven van een rapport over de illegale ivoorhandel in Myanmar. Volgens de Keniaanse politie was de moord waarschijnlijk het gevolg van een confrontatie met inbrekers, hoewel het ook verband kan houden met zijn onderzoekswerk. De daders blijven vooralsnog spoorloos. Geraadpleegd op 5 februari 2018, via <http://www.bbc.com/news/world-africa-42948919>.

Deze gemiddelde ivoorprijzen moeten met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd omdat ze de situatie op hoofdzakelijk de illegale markt weergeven en abstractie maken van gewichtsklasse en kwaliteitscategorie. De Chinese overheid legde immers geen wettelijke ruwe ivoorprijs vast omdat de door Volksrepubliek in 2008 aangekochte stocks aan verschillende verwerkingsbedrijven tegen een verschillende prijs werden verkocht op verschillende tijdstippen ('T SAS ROLFES, MOYLE & STILES, 2014). Om de prijs van legaal ruw ivoor exact te kunnen berekenen zou elke aankoopprijs, hoeveelheid en datum van aankoop van elk ivooratelier afzonderlijk met elkaar moeten worden vergeleken maar deze informatie is niet publiek beschikbaar of bekendgemaakt (VIGNE & MARTIN, 2017a). In 2002 werd gemiddeld 120 tot 170 US\$ voor een kilogram ruw ivoor betaald, maar de gemiddelde ivoorprijs liep al snel op en verviervoudigde tussen 2010 en 2014. In 2015 werd de legale bewerking en verkoop aan banden gelegd en een uitdoofscenario aangekondigd door de *State Forestry Administration* (SFA). Eén en ander weerspiegelde zich meteen in de ivoorprijs die in 2017 nog slechts één derde bedroeg van die in 2014. Meer dan naar de absolute cijfers moet dus gekeken worden naar de trends die ze weerspiegelen. Wijzigend beleid en versterkte handhaving geven dus hoopvolle signalen maar in de nabije toekomst wordt de aanpak van de illegale ivoorhandel doorslaggevend.

4. DE ILLEGALE IVOORHANDEL

De Volksrepubliek China is ook de belangrijkste importeur van illegaal ruw en bewerkt ivoor ter wereld. Per definitie kunnen geen betrouwbare schattingen van deze handelsstromen worden gemaakt. Zo is het nagenoeg onmogelijk om het aantal illegaal geïmporteerde slag-tanden in kaart te brengen maar aangenomen wordt dat dit aanzienlijk is (VIGNE & MARTIN, 2014). Toch zijn er een aantal indicatoren beschikbaar die stevige aanwijzingen vormen van de omvang van de illegale handel. Zo lag het totaal aantal inbeslagnames van illegaal ivoor nooit hoger dan in 2016 (CITES, 2017a) en bereikte ook het aantal grootschalige inbeslag-names (+500 kg ivoor) een absoluut hoogtepunt (22 grootschalige inbeslagnames), maar nam bij dit laatste type van inbeslagnames het in beslag genomen gewicht af (het situeert zich op het laagste niveau van de voorbije 6 jaar)¹⁷. Dit betekent niet dat grootschalige inbeslag-names voltooid verleden tijd zijn. Op 4 juli 2017 nam de douane van Hong Kong (HK SAR) 7,2 ton olifantenslagtanden in beslag, de grootste inbeslagname van de afgelopen 30 jaar (The Government of the HK SAR, 2017). Het ivoor werd teruggevonden onder dozen bevroren vis aan boord van een containerschip dat van Maleisië kwam, de inbeslagname is £7 miljoen waard.

Tabel 1 bevat het aantal inbeslagnames van ruw en bewerkt ivoor tussen 2007 en 2014 dat werd geregistreerd in het *Elephant Trade Information System* (ETIS) dat beheerd wordt door *Traffic*. In 2013 werd meer dan 65 ton olifantenivoor in beslag genomen. Het aandeel bewerkt ivoor schommelt tussen de 10 à 20% maar zou de voorbije jaren zijn toegenomen (CITES, 2017b). Dit zou erop kunnen wijzen dat ivoorhandelaars beducht zijn geworden voor het economische verlies die grootschalige inbeslagnames met zich meebrengen. Het kan ook betekenen dat er een grotere diversificatie is van de types ivoor (ruw, bewerkt) die worden verhandeld. De transportmodi werden wellicht meer aangepast. Ook lokale marktontwikkelingen kunnen een rol spelen (CITES, 2017b).

17 Auteur vroeg aan TRAFFIC de cijfers van inbeslagnames en grootschalige inbeslagnames (+500 kg) voor 2015 en 2016 maar ontving hierop nog steeds geen antwoord.

TABEL 1. AANTAL INBESLAGNAMES (N) VAN RUW EN BEWERKT IVOOR (KG) EN AANDEEL (%), 2007-2014

Jaar	Aantal	Ruw		Bewerkt		Totaal
	(n)	(kg)	(%)	(kg)	(%)	
2007	588	8549	84,2	1604	15,8	10153
2008	531	5549	79,6	1426	20,4	6975
2009	1349	27410	83,9	5273	16,1	32683
2010	1331	22935	87,1	3409	12,9	26344
2011	1875	45285	88,0	6168	12,0	51453
2012	1350	36130	87,5	5168	12,5	41298
2013	1598	58067	89,1	7104	10,9	65171
2014	1277	31656	80,2	7814	19,8	39470
totaal	9899	235581		37966		273547

Bron: ETIS¹⁸ (25 januari 2016) in CITES, 2017b.

Uit empirische gegevens is gebleken dat in Beijing voor elk legaal verkooppunt er drie illegale tegenhangers waren en in Shanghai liep de verhouding zelfs op tot 1 : 9. De illegale detailhandels bieden wel beduidend minder olifantenivoor items (sieraden, beeldjes e.d.) aan dan de vergunde winkels. Detailhandelaars die zich toegelegd hebben op de verkoop van illegaal verworven ruw of bewerkt ivoor bleken niet zo pessimistisch over de nabije toekomst omdat zij verwachten dat de illegale ivoorbevoorrading zal aanhouden, vooral door wat in hun visie beschouwd werd als de 'algemene ineffectiviteit van de inspecties', zo blijkt uit recent empirisch onderzoek (VIGNE & MARTIN, 2017a).

Uit gegevens van inbeslagnames en onderzoek naar lokale en nationale markten in Afrika en Azië blijkt dat er veel meer ivoor naar China wordt overgebracht dan er in de legaal vergunde handel wordt aangeboden. VIGNE en MARTIN hadden het in 2014 nog over 'the tip of the iceberg' in hun conclusies over de vergunde en illegale shops die zij konden onderzoeken. Het gros van de illegale verkoop van ivoor vindt in het complete zwarte circuit plaats via sociale netwerken en in toenemende mate ook via het internet.

Tabel 2 geeft het land van bestemming aan van in beslag genomen bewerkt ivoor met een gewicht van meer dan 10 kg. Meer dan 60% van het in beslag genomen ivoor had als eindbestemming China. Het aantal inbeslagnames richting China bleek in de laatst beschouwde periode (2014-2016) bijna verdubbeld, terwijl ook het gewicht beduidend toenam. Waarschijnlijk vormen deze cijfers een indicatie van toegenomen en gerichtere handhavingsinspanningen van de Chinese douane. Dit is noodzakelijk aangezien longitudinaal marktonderzoek in China telkens heeft uitgewezen dat de illegale detailhandel de legale sector duidelijk heeft overvleugeld.

¹⁸ ETIS is een systeem om de illegale handel in ivoor en andere producten die van olifanten afkomstig zijn te registreren. ETIS werd gelanceerd in 1997 en is een sterk verbeterde versie van het *Bad Ivory Database System* (BIDS) dat dateert uit 1992. De databank wordt beheerd door Traffic, het netwerk dat de monitoring van de handel in (producten van) wilde dieren en planten verzorgt voor CITES.

TABEL 2. LAND VAN BESTEMMING VAN IN BESLAG GENOMEN (N) BEWERKT IVOOR (+10 KG) EN TOTAAL GEWICHT (KG) VAN AFRIKA 2014-2016 VERGELEKEN MET 2011-2013 EN AANDEEL IN TOTAAL (%)

Land	2014-2016		2011-2013		Totaal		Aandeel in totaal	
	n	kg	n	kg	nl	kg	n	kg
China incl. Hong Kong Macao/SAR	105	2 299	57	1 377	162	3675	75,7	60,2
Vietnam	13	862	6	117	19	979	8,9	16,0
Andere Azië**	11	711	7	306	18	1 017	8,4	16,7
Egypte	7	201	2	37	9	238	4,2	3,9
Europa & Midden-Oosten***	1	25	5	166	6	191	2,8	3,1
Totaal	137	4098	77	2002	214	6100		

** Cambodja, Indonesië, Maleisië, Thailand en Singapore

*** Frankrijk, Portugal, Roemenië en Turkije.

Bron: ETIS (ruwe data, 17 augustus 2017) en eigen bewerkingen

Op grond van verschillende indicatoren zoals marktonderzoek van de detailhandel (zie o.m. MARTIN & STILES, 2005) en het aantal inbeslagnames kan worden vastgesteld dat de Europese landen niet meer fungeren als draaischijf van de (illegale) ivoorhandel zoals dat in de jaren '70 en '80 wel het geval was. In 2011 was de Chinese illegale ivoormarkt meer dan dubbel zo groot dan de Europese en Noord-Amerikaanse markt samen (UNDERWOOD, BURN & MILLIKEN, 2013). Omwille van zijn koloniaal verleden was België een belangrijk importeur van Afrikaans olifantenivoor en transitland. Halverwege de jaren '80 van de vorige eeuw droogden deze handelsstromen quasi volledig op (VIGNE & MARTIN, 2003; IFAW, 2017; MARTIN & STILES, 2005). Het voormalige Zaïre en de huidige Congo DRC verloor immers zijn positie als belangrijk wingewest voor ivoor door de totale ineenstorting van de olifantenpopulaties. Dit wordt ook gestaafd door DNA-onderzoek naar aanleiding van de confiscatie van ivoor (WASSER et al., 2015). In vergelijking met de meeste Afrikaanse en Aziatische landen wordt de handhaving van het internationaal commercieel ivoorhandelsverbod in een aantal West-Europese landen als *'extremely effective'* beschouwd (MARTIN & STILES, 2005, 96). Toch blijft waakzaamheid geboden daar waar het de intra-Europese handel en vooral de heruitvoer van bewerkt ivoor vanuit de Europese Unie naar Azië betreft (IFAW, 2017). In het kader van het EU-Actieplan tegen *wildlife trafficking* voerden de Europese Commissie, de lidstaten, douane- en politiediensten hun strijd tegen de illegale ivoorhandel op. In 2016 werd meer dan 2,5 ton ivoor in beslag genomen dat in de meeste gevallen bestemd was voor de Aziatische markten (Europese Commissie, 2017). De Europese Unie blijft echter een belangrijke positie vervullen als partner voor andere landen. De EU-lidstaten kunnen immers bogen op een ruime ervaring op het vlak van wetshandhaving en internationale politionele en justitiële samenwerking.

5. VERSCHUIVINGEN VAN DE ILLEGALE IVOORHANDEL

De geplande uitdoving van de Chinese binnenlandse ivoorhandel is op het moment van het schrijven van deze bijdrage voltooid. Uit monitoring van de situatie in de buurlanden blijkt dat de legale en illegale ivoorhandel verschuift van het Chinese vasteland over de lange en poreuze landsgrenzen¹⁹ die door hun uitgestrektheid en onherbergzaamheid vaak moei-

¹⁹ De Volksrepubliek China grenst aan 14 buurlanden, het hoogste aantal ter wereld.

lijk te handhaven zijn. De territoriale beperkingen van de ‘*phasing out*’ blijken nefast. Hong Kong, dat in China over een bijzondere administratieve status beschikt, zal de legale ivoorhandel pas bannen in 2021. De voormalige Britse kroonkolonie is van oudsher een draaischijf in de mondiale ivoorhandel (MARTIN & VIGNE, 2015). Hoewel de vraag naar ivoor voor de binnenlandse markt in Cambodja eerder beperkt is, is het aanbod van Afrikaans olifantenivoor in de detailhandel naar Chinese eindverbruikers wel uitgebreid en worden heel wat winkels uitgebaat door Chinese verkopers die het bewerkt ivoor verkopen aan hoofdzakelijk Chinese toeristen. Dit bleek uit een gestegen aantal inbeslagnames en uit persberichten (NGUYEN & FRECHETTE, 2017). Sinds 2011 waren er 15 inbeslagnames van Afrikaans olifantenivoor in Cambodja en 24 in het buitenland die naar Cambodja verwezen (GRAY et al, 2017). Hotels en winkels verkopen bewerkt ivoor in Phnom Penh en Seam Reap aan vooral Chinese toeristen (GRAY et al., 2017). De Laotiaanse ivoordetailhandel is naar alle waarschijnlijkheid de snelst groeiende (van de onderzochte markten) ter wereld (VIGNE & MARTIN, 2017b). Chinese klanten kopen meer dan 80% van de aangeboden ivooritems in Laos. Het land paste de wetgeving niet aan aan de CITES-voorschriften die de import en export van ivoor verbieden. Sinds 2004 werd slechts één inbeslagname van ivoor geregistreerd in het ETIS. Tot op heden werden nagenoeg geen smokkelaars gearresteerd, laat staan vervolgd of bestraft. De voorwerpen die werden aangeboden, werden ofwel gesneden of machinaal verwerkt door Viëtnamezen en naar Laos gesmokkeld (VIGNE & MARTIN, 2016). Het is geen toeval dat op 69ste vergadering van het *Cites Standing Committee* Laos onder verscherpt toezicht werd geplaatst²⁰. Het *Committee* drong aan op de effectieve implementatie van bestaande relevante plannen zoals het *National Ivory Action Plan* (NIAP). Vooruitgangsrapportage in functie van voorafgaandelijke vastgelegde doelstellingen blijkt noodzakelijk (CITES, 2017c; EIA, 2017b).

6. BETROKKENHEID VAN DE GEORGANISEERDE MISDAAD

De erkenning van de betrokkenheid van de georganiseerde misdaad bij het illegaal doden van olifanten en het verhandelen van hun slagstanden is een relatief recent fenomeen maar beperkte zich volgens de auteur in tegenstelling tot WITTIG (2016) niet alleen tot de derde golf (DE BAETS, 2016b). Op basis van gegevens over (grootschalige) inbeslagnames kan naar alle waarschijnlijkheid wel gesteld worden dat de grote hoeveelheden ivoor die via containertrafiek worden verscheept van Afrika naar Azië een duidelijke aanwijzing vormen van de betrokkenheid van de georganiseerde misdaad bij deze smokkel (MOYLE, 2014; WITTIG, 2016). Alleen bijzonder goed georganiseerde misdaadgroeperingen beschikken over voldoende *know-how*, geld en tijd om zulke grote ladingen illegaal ivoor continentaal samen te brengen en te verscheppen. Zij zijn ‘*Asian-run*’ maar ‘*African-based*’. De controle die CITES via handelsinstrumenten wil uitvoeren kan de eruit voortvloeiende criminaliteit niet beheersen (WITTIG, 2016). Corruptie is immers het handelsmerk van dergelijke operaties (BENNETT, 2014; WWF/Traffic WCI, 2015).

Enkele voorbeelden kunnen dit verduidelijken. Enquêteurs van de Britse NGO *Environmental Investigation Agency* (EIA) kwamen tijdens de slotfase van hun onderzoek in Tanzania eind 2014 (dat uitmondde in het geruchtmakende rapport ‘*Vanishing point*’) toevaligerwijs in contact met leden van het zogenaamde ‘Shuidong kartel’. Volgens bronnen in Tanzania speelden Chinese ondernemers uit Shuidong, een stad in de zuidelijk gelegen Guangdong provincie een sleutelrol in de grootschalige ivoorsmokkel van Kenia, Tanzania en Mozambique naar China gedurende de voorbije 20 jaar. Officieel waren de kartelleden

20 SC69 Doc. 29.2.1 on Application of Article XIII in the Lao People’s Democratic Republic and SC69 Doc. 29.2.2 on Application of Article XIII in the Democratic Republic of the Congo, Sixty-ninth meeting of the Standing Committee Geneva (Switzerland), 27 November – 1 December 2017.

actief in de handel van zeekomkommers in Zanzibar, een gegeerde delicatessen in China. De groep verhandelde niet alleen zeekomkommers maar ook ivoor, schubben van pangolins²¹, zwemblazen van de totaba vis en de hoorns van neushoorns. Dit gesloten netwerk gestoeld op familiale banden ging extreem omzichtig te werk. Zij vermeden direct contact met ruw ivoor en werkten samen met Tanzaniaanse medeplechtigen. Het kartel stuurde dus bijvoorbeeld niet direct stropers aan. Alleen de namen van de medeplechtigen verschenen op de vrachtbrieven. Het kartel verlegde zijn aandacht naar Mozambique toen Tanzania onder leiding van de nieuwe president MAGUFULI zijn inspanningen tegen ivoorstroperij en ivoorsmokkel aanzienlijk had opgedreven. Eén van de Chinese smokkelaars vertelde de EIA-onderzoekers – die zich voordeden als potentiële kopers²² van ivoren slaganden: *“Frankly, it’s easier to do this business in Mozambique ... It’s easier to operate. In Tanzania, don’t even think about it”*. Zijn collega-smokkelaar voegde er nog aan toe: *“We’re able to move anything through Pemba. Everyone there has been bought”* (EIA, 2017a, 10). Corruptie wordt door Transparency International aanzien als de belangrijkste oorzaak voor de malaise waarin Mozambique zich bevindt²³. Het gaat er volgens de groep over om containers te vullen met materiaal dat verband houdt met de legale hoofdactiviteit van de onderneming zoals bv. zeekomkommers of plastic pellets, om zo te vermijden dat de douane argwaan zou krijgen. Ook wordt gebruik gemaakt van ‘indirecte methoden’: zo wordt absoluut vermeden dat containers die ivoor bevatten rechtstreeks worden verscheept van Afrika naar China. Er worden integendeel stevast tussenstops ingelast om de douanediens ten op een dwaalspoor te brengen. Volgens de leden van het netwerk zelf werd tot nog toe geen illegaal ivoor in beslag genomen (EIA, 2017a). Het netwerk drijft ook handel in het gelige ivoor van de bosolifant en verlegde daarom ook een deel van zijn activiteiten naar het West-Afrikaanse Nigeria (*“yellow materials, the price is much higher”*) omwille van lakse handhaving, endemische corruptie en vooral hogere winstmarges (EIA, 2017a, 16). De Shuidong groep vertoont tal van kenmerken die eigen zijn aan de georganiseerde misdaad zoals het gebruik van legale activiteiten en bedrijven als zogenaamde *‘front companies’* (handelsvestiging in Zanzibar voor de export van zeekomkommers), corruptie (bv. de systematische omkoping van vrachtagenten in Tanzania en Mozambique), de gesofisticeerdheid van smokkeltechnieken (zeekomkommers en plastic pellets als containerladingen), routes (zeevaartroutes met de nodige haltes) en hoge winsten (trafiek van het financieel nog interessantere bosolifantenivoor). Naast deze verticale integratie is er ook sprake van horizontale overlappingen. Het Akasha-netwerk uit Mombasa was niet alleen betrokken in de ivoorsmokkel maar ook actief in de drughandel (Mc CONNELL, 2017). Dit betekent echter niet dat deze groeperingen alle activiteiten in de handelsketting (van het stropen van olifanten op de Afrikaanse savanne tot het verkopen van bewerkt ivoor in de Aziatische detailhandels) zelf direct aansturen en volledig beheersen of controleren. Een dergelijke analyse gaat voorbij aan het vaak opportunistische karakter van ivoorstroperij in ver afgelegen gebieden en de reeks van tussenpersonen die het ivoor verhandelen voor het in een container in een Afrikaanse zeehaven belandt (zie VIRA & EWING, 2014; SOMMERVILLE, 2016; TITECA, 2018). Deze Chinese netwerken zijn echter wel verantwoordelijk voor de uitvoer van het illegale ivoor naar Azië en het uitbouwen van nieuwe netwerken in Afrika, waarbij gebruik gemaakt wordt van de permanente aanwezigheid van een groter wordende Chinese bevolkingsgroep (SOMMERVILLE, 2016). De moeizame bestrijding van deze misdaad syndicaten wordt vooral toegeschreven aan de gelaagdheid van deze netwerken

21 Een schubachtige miereneter.

22 Dit dossier werd door de NGO voor verder gevolg overgemaakt aan de bevoegde autoriteiten in de betrokken landen.

23 Mozambique neemt plaats 153 in op de lijst van 180 landen die vermeld staan in de lijst van de Corruptie Perceptie Index 2017. Transparency International, Country Profile Mozambique 2016. Geraadpleegd op 30 april 2018, via https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017#table.

en bij uitbreiding van de illegale ivoormarkt (SOUTH & WYATT, 2011). *Illegal wildlife trafficking* wordt immers beschouwd als een illustratie van de *diversificatie* van de georganiseerde misdaad (BRATTON, 2007; SELLAR, 2007) tegen de achtergrond van de globalisering (SCHNEIDER, 2008; UNODC, 2010). Het genereert enorme winsten tegen al bij al vrij beperkte risico's.

7. BESLUIT

China zette conform de op 29 december 2016 genomen beslissing de legale import, bewerking en verkoop van olifantenivoor stop voor eind 2017. De uitvoering van deze beslissing vormt een noodzakelijke maar slechts eerste beslissende stap in elke strategie die erop gericht is om het voortbestaan van de Afrikaanse olifant te waarborgen. De Volksrepubliek is echter ook de grootste illegale ivoormarkt ter wereld en longitudinale studies hebben al meermaals aangetoond dat de illegale markt de legale sector in tal van opzichten overvleugelt. Bovendien verschuift de markt voor de Chinese ivoorconsumenten naar buurlanden zoals Cambodja, Laos en Vietnam die op het vlak van wetshandhaving beduidend zwakker scoren. Nationale ivoormarkten die weinig of niet gecontroleerd worden vormen een kanaal waarlangs de ivoorsmokkel van Afrika naar het Verre Oosten kan blijven doorgaan, gefaciliteerd door corruptie tegen een achtergrond van onderontwikkeling, wanbeheer en chronische conflicten. De winstgevendheid van de illegale ivoorhandel heeft ook georganiseerde misdada syndicaten aangetrokken die blijken geven van een vergaande verticale integratie zoals het Shuidong kartel of van een horizontale verbreding zoals het Akasha-netwerk.

Internationale samenwerking en *close monitoring* blijven cruciaal om de toestand en ontwikkelingen op het terrein van nabij op te volgen. Het terugdringen van de vraag blijft hierin het sleutelement mits dit ondersteund wordt door gerichte handhavingsinspanningen die de illegale trafiek, verwerking en verkoop via sociale netwerken en het internet aanpakken. Politieke wil blijft in die optiek van doorslaggevend belang ... en niet alleen in China overigens.

REFERENTIES

- AFRICAN ELEPHANT AND RHINO SPECIALIST GROUPS (1982). *Elephants and rhinos in Africa. A time for decision*, s.l., AfERSG, SSC / IUCN / UNEP / WWF.
- BEIRNE, P. (1999). For a nonspecies criminology: animal abuse as an object of study. *Criminology*, 37(1), 117-148.
- BENNETT, E.L. (2014). Legal ivory trade in a corrupt world and its impact on African elephant populations. *Conservation Biology*, 1-7.
- BONNER, R. (1993). *At the hand of man: peril and hope for Africa's wildlife*. New York: Alfred A. Knopf.
- BRATTON, W. (2007, May). The mutation of the illicit trade market. *The Police Chief*, 74, 5.
- BREMMER, I. (2015, 31 August). The China decade. *Time*, 34-38.
- CERLING, T.E., BARNETTE, J.E., CHESSON, L.A., DOUGLAS-HAMILTON, I., GOBUSH, K.S., UNO, K.T., WASSER, S.K., & XU, X. (2016). Radiocarbon dating of seized ivory confirms rapid decline in African elephant populations and provides insight into illegal trade. *PNAS*, 113(47), 13330-13335.
- CHASE, M.J., SCHLOSSBERG, S., GRIFFIN, C.R., BOUCHÉ, P.J.C., DJENE, S.W., ELKAN, P.W., FERREIRA, S., GROSSMAN, F., KOHI, E.M., LANDEN, K., OMONDI, P., PELTIER, A., SELIER, S.A.J., & SUTCLIFFE, R. (2016). Continent-wide survey reveals massive decline in African savannah elephants. *PeerJ*. Geraadpleegd op 19 juni 2018, via <https://doi.org/10.7717/peerj.2354>.

- CHOLLET, D., & GOLDGEIER, J. (2008). *America between the wars -from 11/9 to 9/11- the misunderstood years between the fall of the Berlin Wall and the start of the War on Terror*. New York: Public Affairs.
- CHRISTIE, B., & STIRTON, B. (2012, Oktober). Bloedivoor: undercoveronderzoek naar illegale handel. *National Geographic*, 36-67.
- COBB, S. (Ed.) (1989). *The ivory trade and the future of the African elephant*. Unpublished report prepared for the 7th Conference of the Parties (CoP 7). Oxford: Ivory Trade Review Group.
- CONVENTION ON INTERNATIONAL TRADE IN ENDANGERED SPECIES OF WILD FAUNA AND FLORA (CITES) (1984). *Seminar on CITES implementation in Asia and Oceania, Japan Resolution*. Kuala Lumpur (Malaysia), 1-12 October.
- Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES) (2011). *Status of elephant populations, levels of illegal killing and the trade in ivory: a report to the Standing Committee of Cites*. SC61 Doc. 44.2 (Rev. 1) Annex 1.
- Convention on International Trade in Endangered Species of wild fauna and flora (CITES) (2016). *Report on the Elephant Trade Information System (ETIS)*. CoP17 Doc. 57.6 (Rev.1), Johannesburg: South Africa, 24 September-5 October.
- Convention on International Trade in Endangered Species of wild fauna and flora (CITES) (2017a). *MIKE report. Levels and trends of illegal killing of elephants in Africa to 31 December 2016 – Preliminary findings*. Geneva: CITES Secretariat.
- Convention on International Trade in Endangered Species of wild fauna and flora (CITES) (2017b). *Status of elephant populations, levels of illegal killing, and the trade in ivory: a report to the CITES Standing Committee*. SC69 Doc 51.1 Annex, Geneva: CITES Secretariat.
- Convention on International Trade in Endangered Species of wild fauna and flora (CITES) (2017c). *Secretariat's overview on Parties that have 'substantially achieved' their National Ivory Action Plans (NIAPs)*. SC69 Doc. 29.3, Annex 6, Geneva: CITES Secretariat.
- DE BAETS, P. (2013). Betekent ivoor de totale ondergang van de Afrikaanse olifant? *Panopticon*, 34(6), 473-499.
- DE BAETS, P. (2016a). De toekomst van de olifant in vier Afrikaanse landen: tussen hoop en vrees? *Cahiers Politiestudies*, 38(1), 55-86.
- DE BAETS, P. (2016b). De militarisering van ivoorstroperij. De ene golf is de andere niet. *Orde van de Dag*, 4, 61-73.
- DOUGLAS-HAMILTON, I. (1987, January). African elephants: population trends and their causes. *Oryx*, 21, 1.
- DOUGLAS-HAMILTON, I. (2009). The current elephant poaching trend. *Pachyderm*, 45, 154-157.
- DOUGLAS-HAMILTON, I., & DOUGLAS-HAMILTON, O. (1975). *Among the elephants*. London: Collins & Harvill Press.
- DOUGLAS-HAMILTON, I., & DOUGLAS-HAMILTON, O. (1992). *Battle for the elephants*. New York, London: Viking Books.
- Environmental Investigation Agency (2010, March). *Open season: the burgeoning illegal ivory trade in Tanzania and Zambia*. London: EIA.
- Environmental Investigation Agency (2012, March 23). *Blood ivory. Exposing the myth of a regulated market*. London: EIA.
- Environmental Investigation Agency (2014, November). *Vanishing point. Criminality, corruption and the devastation of Tanzania's elephants*. London: EIA.
- Environmental Investigation Agency (2017a, July). *The Shuidong connection: exposing the global hub of the illegal ivory trade*. London/Washington: EIA.
- Environmental Investigation Agency (2017b, November). *EIA Briefing Document on CITES National Ivory Action Plans (NIAPs)*. London: EIA.
- European Commission (2017). EU regime governing intra-EU trade and re-export of ivory. *Official Journal of the European Union*, 2017/C 154/06.

- FLOYD, R. (2013). Analyst, theory and security: a new framework for understanding environment security studies. In R. FLOYD & R.A. MATTHEW (Eds.), *Environmental security. Approaches and issues* (pp. 21-35). London: Routledge.
- GAO, Y., & CLARK, S.G. (2014, December). Elephant ivory trade in China: trends and drivers. *Biological Conservation*, 180, 23-30.
- GRAY, T., MILLIKEN, T., VUTHRAVONG, K., & GAUNTLETT, S. (2017). Cambodia's increasing role in the African ivory and rhinoceros horn trade. *Traffic Bulletin*, 29(2), 45-46.
- Great Elephant Census. Geraadpleegd op 22 november 2017, via www.greatelephantcensus.com.
- HAAS, B. (2017, 29 August). Under pressure: the story behind China's ivory ban. *The Guardian*. Geraadpleegd op 8 december 2017, via <https://www.theguardian.com/environment/2017/aug/29/story-behind-china-ivory-ban>.
- HOLSLAG, J., GEERAERTS, G., GORUS, J., & SMIS, S. (2007, 19 March). *Chinese resources and energy policy in Sub-Saharan Africa*. Report for the Development Committee of the European Parliament, Brussels.
- HSIANG, S., & SEKAR, N. (2016). *Does legalization reduce black market activity? Evidence from a global ivory experiment and elephant poaching data* (Working Paper 22 314). Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- International Fund for Animal Welfare (2017, September). *Ivory seizures in Europe 2006-2015*. London: IFAW.
- KANG LIM, B., MILLER, M., & STANWAY, D. (2016, 1 March). Exclusive: China to lay off five to six million workers, earmarks at least \$23 billion. *Reuters*. Geraadpleegd op 9 december 2017, via <https://www.reuters.com/article/us-china-economy-layoffs-exclusive/exclusive-china-to-lay-off-five-to-six-million-workers-earmarks-at-least-23-billion-idUSKCN0W33DS>.
- KAPLAN, R. D. (1994, February). The coming anarchy. How scarcity, crime, overpopulation, tribalism, and disease are rapidly destroying the social fabric of our planet. *The Atlantic*. Geraadpleegd op 9 december 2017, via <https://www.theatlantic.com/past/docs/politics/foreign/anarchy.htm>.
- KITADE, T., & TOKO, A. (2016, April). *Setting suns. The historical decline of ivory and rhino horn markets in Japan*. Tokyo: Traffic (Japan Office).
- LEAKEY, R., & MORELL, V. (2001). *Wildlife wars*. New York: St. Martin's Press.
- LEMIEUX, A.M., & CLARKE, R.V. (2009). The international ban on ivory sales and its effects on elephant poaching in Africa. *British Journal of Criminology*, 49, 451-471.
- LYNCH, M.L., & STRETESKY, P.B. (2014). *Exploring green criminology. Towards a green criminological revolution*. Farnham: Ashgate.
- MAISELS, F., STRINDBERG, S., BLAKE, S., WITTEMEYER, G., & HART, J. (2013). Devastating decline of forest elephants in Central Africa. *PLoS ONE*, 8, 3.
- MARTIN, E. (2015, 10 June). China's ivory market slowing, perhaps decreasing?, *Save The Elephants Blog Nairobi*.
- MARTIN, E., & STILES, D. (2000). *The ivory markets of Africa*. London: Save The Elephants.
- MARTIN, E., & STILES, D. (2003, March). *The ivory markets of East Asia*. Nairobi/London: Save The Elephants.
- MARTIN, E., & STILES, D. (2005). *The ivory markets of Europe*. Kingsfold, Nairobi/London: Care for the Wild International / Save The Elephants.
- MARTIN, E., & STILES, D. (2008). *Ivory markets in the USA*. Kingsfold, Nairobi/London: Care for the Wild International / Save The Elephants.
- MARTIN, E., & VIGNE, L. (2011). *The ivory dynasty: a report on the soaring demand for elephant and mammoth ivory in southern China*. London: Elephant Family, The Aspinall Foundation, Columbus Zoo and Aquarium.

- MARTIN, E., & VIGNE, L. (2015). *Hong Kong's ivory. More items for sale than in any other city of the world*. Nairobi: Save The Elephants.
- MATHIESEN, K. (2015, 29 May). China agrees to phase out its ivory industry to combat elephant poaching. *The Guardian*. Geraadpleegd op 12 november 2017, via <https://www.theguardian.com/environment/2015/may/29/china-agrees-to-phase-out-its-ivory-industry-to-combat-elephant-poaching>.
- Mc CONNELL, T. (2017, 19 August). 'They're like the mafia': the super gangs behind Africa's poaching crisis. *The Guardian*. Geraadpleegd op 9 december 2017, via <https://www.theguardian.com/environment/2017/aug/19/super-gangs-africa-poaching-crisis>.
- MEREDITH, M. (2013). *The state of Africa. A history of the continent since independence*. London/ New York: Simon & Schuster.
- MILNER-GULLAND, E.J., & BEDDINGTON, J.R. (1994). The relative effects of hunting and habitat destruction on elephant population dynamics over time. *Pachyderm*, 18, 75-90.
- MOYLE, B. (2014). The raw and the carved: shipping costs and ivory smuggling. *Ecological Economics*, 107(C), 259-265.
- NECKERS, J. (1986). *Als een wereld zo groot waar Uw vlag staat geplant. Kongo 1885-1960*. Brussel: IO.
- NGUEN TRANG, P., & FRECHETTE, J.L. (2017). The market for elephant ivory in Cambodia. *Traffic Bulletin*, 29(2), 65-72.
- NKOKE, S. C., LAGROT, J.-F., RINGUET, S., & MILLIKEN, T. (2017, September). *Ivory markets in Central Africa. Market surveys in Cameroon, Central African Republic, Congo, Democratic Republic of the Congo and Gabon: 2007, 2009, 2014/2015*. Yaoundé/Cambridge: Traffic Central Africa Regional Office/Traffic International.
- PARKER, I. (1979, June). *The ivory trade. A consultancy undertaken for Dr. I. Douglas-Hamilton on behalf of the United States Fish & Wildlife Service (USFWS) and the International Union for the Conservation of Nature (IUCN)*.
- RIPPLE, W.J., NEWSOME, T.M., WOLF, C., DIRZO, R., EVERATT, K.T., GALETTI, M., HAYWARD, M.W., KERLEY, G.I.H., LEVI, T., LINDSEY, P.A., MAC DONALD, D.W., MAHLI, Y., PAINTER, L.E., SANDOM, C.J., TERBORGH, J., & VAN VALKENBURGH, B. (2015, 1 May). Collapse of the world's largest herbivores. *American Association for the Advancement of Science*, 1(4), 1-12.
- SCHNEIDER, J. (2008). Reducing the illicit trade in endangered wildlife: the market reduction approach. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 24, 274-295.
- SELLAR, J. (2007, 6 June). International illicit trafficking in wildlife. *The Police Chief*, 74, 6.
- SOMERVILLE, K. (2016). *Ivory. Power and poaching in Africa*. London: Hurst & Company.
- SOUTH, N., & WYATT, T. (2011). Comparing illicit trades in wildlife and drugs: an exploratory study. *Deviant Behavior*, 32(6), 538-561.
- SPINAGE, C. (1973). A review of ivory exploitation and population trends in Africa. *African Journal of Ecology*, 11(3-4), 281-289.
- State's Council of the People's Republic of China (2016, 29 December). *Notification from the General Office of the State Council regarding the orderly cessation of commercial processing and sale of elephant ivory and the parts thereof*. Beijing: SC PRC.
- STILES, D. (2004). The ivory trade and elephant conservation. *Environmental Conservation*, 31(4), 309-321.
- The Government of the Hong Kong Special Administrative Region (HK SAR) (2017, 6 July). Hong Kong Customs make record seizure of ivory tusks. Geraadpleegd op 8 december 2017, via <http://www.info.gov.hk/gia/general/201707/06/P2017070600499.htm>.
- The White House (2015). Fact Sheet: President Xi Jinping's State Visit to the United States. Geraadpleegd op 12 november 2017, via <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/09/25/fact-sheet-president-xi-jinpings-state-visit-united-states>.

- THOULESS, C.R., DUBLIN, H.T., BLANC, J.J., SKINNER, D.P., DANIEL, T.E., TAYLOR, R.D., MAISELS, F., FREDERICK, H.L., & BOUCHÉ, P. (2016). African Elephant Status Report 2016: an update from the African Elephant Database. *Occasional Paper Series of the IUCN Species Survival Commission, N° 60 IUCN / SSC African Elephant Specialist Group*. Gland, Switzerland: IUCN.
- TITECA, K. (2018). Illegal ivory trade as transnational organized crime? An empirical study into ivory traders in Uganda. *British Journal of Criminology* (online). Geraadpleegd op 18 juni 2018, via <https://doi.org/10.1093/bjc/azy009>.
- 'T SAS-ROLFES, M., MOYLE, B., & STILES, D. (2014). The complex policy issue of elephant ivory stockpile management. *Pachyderm*, 55, 62-77.
- TURKALO, A. K., WREGE, P.H., & WITTEMEYER, G. (2016). Slow intrinsic growth rate in forest elephants indicates recovery from poaching will require decades. *Journal of Applied Ecology*, 12764.
- UNDERWOOD, F. M., BURN, R.W., & MILLIKEN, T. (2013). Dissecting the illegal ivory trade: an analysis of ivory seizures data. *PLoS ONE*, 8(10). Geraadpleegd op 18 juni 2018, via <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0076539>.
- UNEP, CITES, IUCN & TRAFFIC (2013). *Elephants in the dust. The African elephant crisis. A rapid response assessment*. Grid-Arendal: United Nations Environment Programme.
- United Nations Development Programme (1994). *Human development report 1994*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2010). *The globalization of crime. A transnational organized crime threat assessment*. Vienna: UNODC.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2013, September). *Transnational organized crime in Eastern Africa: a threat assessment*. Vienna: UNODC.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2016). *World wildlife crime report: trafficking in protected species 2016*. Vienna: UNODC.
- VAN REYBROUCK, D. (2010). *Congo, een geschiedenis* (36^e druk). Amsterdam: De Bezige Bij.
- VAN WOLFEREN, K.G. (1989). *Japan. De onzichtbare drijfveren van een wereldmacht*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- VIGNE, L., & MARTIN, E. (2014). *China faces a conservation challenge. The expanding elephant and mammoth ivory trade in Beijing and Shanghai*. Nairobi / Port Lympne: Save The Elephants / The Aspinall Foundation.
- VIGNE, L., & MARTIN, E. (2016). *Vietnam's illegal ivory trade threatens Africa's elephants*. Nairobi: Save The Elephants.
- VIGNE, L., & MARTIN, E. (2017a). *Decline in the legal ivory trade in China in anticipation of a ban*. Nairobi: Save The Elephants.
- VIGNE, L., & E. MARTIN (2017b). *The ivory trade of Laos: now the fastest growing in the world*. Nairobi: Save The Elephants.
- VIRA, V., & EWING, T. (2014, April). *Ivory's curse. The militarization & professionalization of poaching in Africa*. Born Free USA / C4ADS.
- WASSER, S.K., BROWN, L., MAILAND, C., MONDOL, S., CLARK, W., LAURI, C., & WEIR, B.S. (2015). Genetic assignment of large seizures of elephant ivory reveals Africa's major poaching hotspots. *Science*, 349(6243), 84-87.
- WESSELING, H.L. (1992). *Verdeel en heers. De deling van Afrika, 1880-1914*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- WIJNSTEKERS, W. (2018). *The evolution of CITES. A reference to the Convention of the International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora* (11th edition). Budakeszi: International Council for Game and Wildlife Conservation.
- Wildaid (2015). *Ivory demand in China, 2012-2014*. San Francisco: Wildaid / Horizonkey / Save The Elephants / African Wildlife Foundation/ Virgin Unite / Yao Ming Foundation.

- WITTEMEYER, G., NORTHRUP, J.M., BLANC, J., DOUGLAS-HAMILTON, I., OMONDI, P., & BURNHAM, K.P. (2014, 22 July). Illegal killing for ivory drives global decline in African elephants. *Proceedings of the National Academy of Sciences in the United States*. Geraadpleegd op 18 juni 2018, via www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.140394111.
- WITTIG, T. (2016). Poaching, wildlife trafficking and organised crime. In C. HAENLEIN & M.L.R. SMITH (Eds.). *Poaching, wildlife trafficking and security in Africa. Myths and realities* (pp. 77-101). London: RUSI.
- WWF/TRAFFIC Wildlife Crime Initiative (2015). *Strategies for fighting corruption in wildlife conservation: a primer*. Gland / Cambridge: WWF/TRAFFIC.
- X. (2015, 27 February). China imposes one-year ban on ivory carvings imports. *China Daily*.
- YANG, X., YU, X., JING, G., & LAU, W. (2016, September). *An act to save African elephants. A ban on commercial ivory trade in China: a feasibility study briefing*. Beijing: WWF/TRAFFIC.